

Ідеологічні засади діяльності політичних партій в Україні

У статті розкрито ідеологічні засади функціонування політичних партій як складових частин політичного процесу. Систематизовано основні теоретико-методологічні підходи політичної науки до вивчення політичних партій. Висвітлено специфіку ідеологічних засад політичних партій, що значною мірою залежить від виконання політичними партіями своїх ролей у забезпеченні прав і потреб суспільства. З'ясовано вплив політичних партій на політичний процес. Проаналізовано особливості функціонування політичних партій. Досліджено специфіку та тенденції розвитку політичних партій у політичному процесі. Доведено, що політичні партії відіграють важливу роль у державотворчих процесах України. У процесі дослідження використано низку методологічних підходів, ефективних для аналізу об'єднань громадян як складових частин громадянського суспільства.

Ключові слова: ідеологія, політичний процес, політичні партії, об'єднання громадян.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сутність дискусії про політичні партії в сучасній політичній науці віддзеркалює потребу ґрунтовно висвітлити ідеологічні засади функціонування політичних партій.

Становлення інститутів політичної системи відбувається на тлі перманентних криз. Суттєвими й найбільш впливовими суб'єктами у трансформаційних процесах політичної системи України є політичні партії, які стали вагомим чинником залучення громадян до демократизації державотворчих процесів в Україні.

Дослідження ідеологічних засад політичних партій як одного з визначальних елементів політичного процесу не було пріоритетом у наукових пошуках вітчизняних дослідників.

Ці обставини підвищують актуальність висвітлення проблеми дослідження в науковій літературі. Значна частина науковців проблему розвитку політичних партій висвітлює через нормативно-правову базу. Важливого значення набуває проблема уточнення зміни їхнього впливу на державотворчі процеси в Україні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У статті здійснено аналіз теоретичних підходів щодо розвитку політичних партій. Дослідження діяльності політичних партій України посідає помітне місце у працях і вітчизняних, і зарубіжних дослідників. Роботи К. Меркотан, М. Примуша, А. Романюка, Ю. Шведа [1; 6; 7] та інших науковців дають змогу здійснити теоретичний аналіз функціонування політичних партій. Суттєвий внесок у дослідження процесів трансформації інституцій політичної системи зроблено в працях В. Бакуменка, Є. Бородіна, В. Лугового, В. Майбороди, В. Малиновського, В. Яцуби та ін. Соціологічним аспектам інституційного розвитку об'єднань громадян присвячені роботи О. Балакіревої, О. Ганюкова, В. Головенька, І. Демченко, Н. Дудар, М. Перепелиці, М. Міщенко, О. Яременко та ін. Потрібно відзначити дослідження, що стосуються аналізу потреб об'єднань громадян в Україні. А. Романюк у праці «Стан громадянського суспільства в Україні» зазначає, що співпраця громадських та владних інституцій існує, але вона має незначний простір і ситуативна, тому її скоріше можна характеризувати як взаємодію, а не співпрацю [1]. Незважаючи на численні теоретичні напрацювання, питання дослідження ідеологічних засад функціонування політичних партій у політичних процесах України залишається недостатньо висвітленим.

Мета статті – проаналізувати ідеологічні засади функціонування політичних партій України.

Методи дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на принципах системного структурно-функціонального аналізу. Використані загальнонаукові методи – аналізу, синтезу і спеціальні методологічні засоби порівняльної політології – методи порівняльного та історико-порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інтерес політичної науки до проблематики політичних партій за останні роки виріс і за кордоном, і в Україні. Сьогодні у світі не існує єдиної моделі функціонування політичного режиму, однаково придатної для всіх країн, а є конкретно-історичні моделі, що залежать від традицій та особливостей окремих держав. Тому немає потреби вести мову про політичні режими загалом, а тільки про конкретний політичний режим, його характерні ознаки та параметри, які визначають динаміку й характер розвитку інститутів та цінностей останнього. Саме тому в дослідженні важливо враховувати, що політичний режим завжди формується на базі інститутів і традицій розвитку конкретного суспільства.

Для оцінки ідеологічного виміру партійної діяльності обрано метод, розроблений міжнародним проектом Manifesto Research Group (MRG), що застосовується до виборчих програм політичних партій. За допомогою цього методу можна з'ясувати партійні преференції в різних галузях політики, зокрема у сфері демократичного розвитку, економіки, у системі державного управління, у соціальній сфері та ін. [2].

Інакше кажучи, виявляють загальний ступінь насиченості виборчих та партійних програм ідеологічними змістами й визначають те, яким саме з-поміж них надається перевага, що дає змогу оцінити ідеологічну ідентичність партії.

Послідовне застосування цього методу в часі також дає можливість простежити еволюцію ідеологій партій, хоча можна гіпотетично припустити, що вони є порівняно сталими символічними структурами і швидко не змінюються. Ця гіпотеза ґрунтується на оцінці частоти й характеру зміни програм партій, яка показує, що такі перетворення відбуваються нечасто. Будь-яка зміна ідеології потребує від партії застосування великого набору комунікацій для обґрунтування такої зміни. А в українській ситуації партії зникають раніше, ніж устигають зреагувати на процеси, що відбуваються навколо них [2, с. 5].

Роль політичних партій у суспільстві та системі ухвалення політичних рішень значною мірою залежить від культурно-історичного й політичного середовища в конкретній країні, тому можна спостерігати суттєві відмінності між функціонуванням партій. Попри дедалі більшу роль та активність інститутів громадянського суспільства, які в сучасних демократичних країнах і тих, що розвиваються, щораз частіше заявляють про свою здатність впливати на творення змісту політики, основними інститутами, що репрезентують інтереси громадян у виборчому процесі, формуванні органів влади та реалізації політичного курсу, залишаються політичні партії.

У цьому зв'язку й надалі актуальними залишаються питання щодо ідеологічних засад діяльності політичних партій та пошуку ними своєї ідеологічної платформи.

Дослідники політичних партій дедалі частіше вказують на зростаючу деідеологізацію політичних партій, а також на поступовий занепад політичних партій як колективних політичних суб'єктів.

Однак, говорячи про «деідеологізацію» партій, слід усвідомлювати характер і межі цього явища, що означає насамперед відмову від «тотальних» ідеологій, які містять «проект майбутнього», і характерне для епохи масових партій. Тому «деідеологізація» – це наслідок соціокультурних трансформацій у сучасних суспільствах та, своєю чергою, структурно-організаційних змін у політичних партіях.

Зазначені трансформації спричинили формування партій нового типу, зокрема «всеохопних» (О. Кіркхаймер) та електорально-професійних (А. Панеб'янко), яким притаманні такі риси, як:

– зниження ролі індивідуального членства, апелювання не до прихильників, а безпосередньо до суспільних груп;

– зменшення ваги членських внесків у фінансовій базі партій;

– збільшення ролі лідерських груп та персоналізація політики;

– перехід партійного апарату до рук професійних менеджерів;

– зростання впливу груп інтересів на партійну політику;

– розмивання меж соціальної бази партій;

– зниження ролі ідеологічного фактору в розробці партійних стратегій і програм, тобто «ідеологічної артикуляції» [2, с. 5].

Останній фактор, власне, і становить предмет нашого аналізу – з'ясування формату та ролі ідеологічного виміру в діяльності політичних партій в Україні.

Серед дослідників цієї теми існує консенсус із приводу того, що одним з основних соціальних чинників, які зумовлюють структурну та ідейну еволюцію сучасних політичних партій, є зміна типу фрагментації суспільства. В умовах видозміни та перегляду ролі традиційних колективних суспільних суб'єктів індустріальної епохи («класів», «верств», «трудова колективів») не може не зазнавати змін суспільна основа «масових партій», і так само не може не переглядатися соціальний запит на політику, засновану на масовій ідеології.

У цьому аспекті можна стверджувати про зменшення ролі ідеології як мобілізаційного чинника політичної активності суспільних груп. Громадяни в розвинених демократичних суспільствах чимраз менш активно беруть участь у політичних рухах, що ґрунтуються на плюралістичних та альтернативних моделях розвитку суспільства з мінімізацією ідеологічного складника.

Сьогодні можна констатувати, що етап політики, заснованої на масовій ідеології, поступився місцем плиннішим формам політичного життя. У свою чергу, деідеологізована політика – лише фрагмент загальної картини, де, на думку Д. Шварцмантеля, домінують ліберальні цінності. Як зазначає Д. Шварцмантель, лібералізм – це будинок із багатьма кімнатами, тобто ідеологія з багатьма

варіаціями. «Лібералізм дійсно є панівною ідеологією. Його фундаментальні ідеї, а саме прав особистості, індивідуального вибору, обмеження влади держави і важелів ринку, розглядаються як ключові і майже незворотні елементи легітимної політичної системи. Це твердження справедливе для громадян сучасної ліберально-демократичної системи, в Європі, Північній і великій частині Південної Америки, Японії та Австралії» [2, с. 7].

У демократичних політичних системах гіпотетично може існувати широкий діапазон політичних ідей. Вони можуть бути предметом дискусій у суспільстві, однак вимір реальної політики завжди обмежений ліберальною парадигмою, яка виконує рамково-регульовану функцію в політичних дебатах, виступає свого роду «фільтром» деструктивних несистемних ідей – правого радикалізму, націонал-соціалізму, релігійного фундаменталізму.

Ідеологічне поле сучасних західних демократій характеризується взаємодією лібералізму як панівної ідеологічної парадигми, елементів традиційних політичних ідеологій (соціал-демократії, християнської демократії, консерватизму, соціалізму) і нових постматеріальних «ідеологій», зокрема екологізму, фемінізму, мультикультуралізму.

Ці нові ідеологічні форми не претендують на повне заміщення традиційних ідеологій. Останні ж потребують цієї нової ідеологічної хвилі для свого розвитку. Варто розуміти це як процес, маючи на увазі динаміку змін, а не статичність світу й «картини світу».

Отже, сьогодні слід говорити не так про конкуренцію між традиційними ідеологіями, розміщеними в межах спектра «ліві – праві», «ліберали – консерватори», як про процеси, за яких більш обмежені й локальні ідеології створюють форми політичного дискурсу та визначають нові пріоритети партійної політики.

У пострадянському політичному просторі, за винятком країн Балтії, склалася дещо інша ситуація. В умовах, коли «третя хвиля демократизації» не привела до визнання ліберальних цінностей як засадничих та до формування демократичних режимів, побудованих на засадах ліберальної ідеології, на просторах колишнього Радянського Союзу сформувалися напівавторитарні та авторитарні режими й процес ідеологічних трансформацій розвивався іншим шляхом. Характерні ознаки цього процесу – загальне зниження ролі ідеології для партійної політики та домінування політичного популізму.

За даними УНЦПД, у політичному житті України першої половини 1990-х рр. домінували партії сильної ідеологічної артикуляції. Однак у парламентських циклах 2007–2010 рр. лише три з десяти сучасних українських партій, які можна було вважати релевантними, демонстрували у своєму політичному позиціонуванні сильний ідеологічний складник (переважно консервативний та лівий). Зокрема, рівень індексу ідеологічної артикуляції (тобто співвідношення показників ідеологічно-ціннісного змісту і декларативності політичних програм), узятий у проміжку між 0 та 1, був таким: Комуністичної партії України – 0,85, у «Свободи» (хоча це об'єднання не було парламентською партією, однак на той час демонструвало ріст присутності в політичному середовищі) – 0,48 і «За Україну!» – 0,43. Порівняно сильними були «Наша Україна» (0,37) та Блок Юлії Тимошенко (0,34). Ще п'ять партій мали незначні показники: «Єдиний центр» – 0,2, «Фронт змін» – 0,18, «Сильна Україна» – 0,10, Партія регіонів – 0,26 та Народна партія – 0,13 [2, с. 9].

У сучасному політичному процесі в Україні рідко відбуваються дебати щодо ціннісної домінантності в суспільстві. Сприйняття сучасної партійної політики в Україні як «деідеологізованої», на думку С. Конончука, можна пояснити тим, що сильно ідеологічно артикульовані національно-демократичні сили фактично двічі, у 1990-х та 2004–2010 рр., поступилися в політичній боротьбі представникам колишньої партноменклатури та нових «груп інтересів» [4, с. 63].

Водночас ідеологічний складник партійної політики не зник. Він видозмінився і вилився у програми політичних партій та дискусію партійних лідерів. При цьому варто зазначити, що громадяни голосують більше за лідерів політичних партій, ніж за носіїв певної ідеології. Це підтверджують дані Українського незалежного центру політичних досліджень, зокрема те, що ставлення до лідерів стало основою для голосування на виборах до парламенту України у 2007 р.

Опитані прихильники Блоку Ю. Тимошенко (73,4%), Партії регіонів (57,3%), Комуністичної партії України (46,5%), Блоку Литвина (63,1%), Блоку «Наша Україна – Народна самооборона» (61,5%) указали на лідера політичної сили як привід для здійснення вибору. І хоча мотиваційна структура була складною та, як зазначають соціологи, «конфліктною», проте хоч би який відсоток вона мала у структурі мотивацій, усе ж для кожної групи респондентів стала визначальною [4, с. 65].

Висновки. Хоча громадяни переважно голосують за лідерів політичних партій, ідеологічний складник значною мірою зумовлює політичну ідентичність партій. Ідеології, позбувшись доктринального характеру, усе-таки виконують функцію артикуляції інтересів і не лише слугують майдан-

чином та ресурсом для політичного дискурсу партійних еліт, а й поруч з іншими складниками партійної політики (такими, наприклад, як організаційний, фінансовий, агітаційний, кадровий) забезпечують і підтримують стабільність політичних партій. Тому й дискусії між різними ідеологіями, так чи інакше вираженими в програмах політичних партій, становлять невід'ємний елемент демократичного процесу. Без ідеологічної конкуренції політичне життя має шанси перетворитися на технічну дискусію щодо оптимізації системи політичного управління.

На нашу думку, через з'ясування ідеологічних програм політичних партій можна прогнозувати не тільки перспективи розвитку партійної системи, а й можливі блокування та коаліції близьких ідеологічно політичних партій та стабільність/нестабільність політичного процесу.

Незважаючи на чималу кількість публікацій із проблем групової політики, в Україні немає досліджень, у яких розглядалися б ідеологічні засади політичних партій. Дослідження ідеологічних засад функціонування політичних партій як складових частин політичного режиму та їх ролі в політичних процесах в українській політичній науці тільки розпочинається.

Джерела та література

1. Грабовська С. Стан громадянського суспільства в Україні / С. Грабовська, А. Романюк, Л. Скочиляс. – Львів : ЦПД, 2007. – 96 с.
2. Конончук С. Г. Ідеологічне позиціонування політичних партій в Україні / С. Г. Конончук, О. Б. Ярош // Укр. незалеж. центр політ. дослідж.. – Київ : Агентство «Україна», 2013. – 52 с.
3. Клячин А. Вплив політичної комунікації на процес розгортання демократичних перетворень [Електронний ресурс] / А. Клячин. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=16&c=33>
4. Конончук С. Партійна система України: ідеологічний вимір / С. Конончук, О. Ярош // Укр. незалеж. центр політ. дослідж.. – Київ : Агентство «Україна», 2010. – 189 с.
5. Пахарев А. Політичні ідеології та багатопартійність в Україні. Знайомі незнайомці / А. Пахарев // Віче. – 2002. – № 10. – С. 24–28.
6. Примуш М. Політичні партії: механізми інституціалізації і структурної трансформації : дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути і процеси» / Примуш Микола Васильович. – Львів, 2002. – 362 с.
7. Романюк А. Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД «Астролябія», 2005. – 348 с.
8. Тарасов І. Ідеологічне перебудування Центрально-Восточної Європи [Електронний ресурс] / І. Тарасов. – Режим доступу : http://www.perspektivy.info/oukumena/europe/ideologicheskoe_pereputje_centralnovostochnoj_jevropy_2008-12-27.htm
9. Schwarzmantel J. Ideology and Politics / J. Schwarzmantel. – L. : Sage, 2008. – 50 p.

Yarosh Yaroslav. Ideological Foundations of Activities of Political Parties in Ukraine. The article reveals the ideological principles of functioning of political parties, as components of the political process. The basic theoretical and methodological approaches of political science to the study of political parties are systematized. The specificity of the ideological principles of the political parties that largely depends on the fulfillment by the political parties of their roles in ensuring the rights and needs of the community is highlighted. The influence of political parties on the political process is found out. The features of functioning of political parties are analysed. Specificity and tendencies of development of political parties in the political process are investigated. It is proved that political parties play an important role in the government formation process of Ukraine. Exploring the political parties have been used a number of methodological approaches for effective analysis of citizens' associations as elements of civil society.

Key words: ideology, political process, political parties, associations of citizens.

Ярош Ярослав. Идеологические основы деятельности политических партий в Украине. В статье раскрыты идеологические основы функционирования политических партий как составляющих политического процесса. Систематизированы основные теоретико-методологические подходы политической науки к изучению политических партий. Освещена специфика идеологических основ политических партий, что в значительной мере зависит от выполнения политическими партиями своих ролей в обеспечении прав и потребностей общества. Выявлено влияние политических партий на политический процесс. Проанализированы особенности функционирования политических партий. Исследована специфика и тенденции развития политических партий в политическом процессе. Доказано, что политические партии играют важную роль в государствообразующих процессах Украины. При исследовании политических партий был использован ряд методологических подходов, эффективных для анализа объединений граждан как составляющих гражданского общества.

Ключевые слова: идеология, политический процесс, политические партии, объединения граждан.

Стаття надійшла до редколегії
30.01.2017 р.